

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Г. О. Бірта, Ю. Г. Бургу

ТОВАРОЗНАВСТВО ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ (СПЕЦКУРС)

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
для студентів вищих навчальних закладів*

«Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2012

УДК 641.1(075.8)
ББК 36.99я73
Б 64

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(Лист № 1/11-9515 від 13.10.2011 р.)*

Рецензенти:

Рибалко В. П. – доктор сільськогосподарських наук, професор, академік
УААН і РАСГН;

Войтенко С. Л. – доктор сільськогосподарських наук, професор;

Кожушко Г. М. – доктор технічних наук, професор.

Бірта Г. О., Бургу Ю. Г.

Б 64 Товарознавча продовольчих товарів (спецкурс). Навч. посіб. – К.:
«Видавництво «Центр учбової літератури», 2012. – 224 с.

ISBN 978-617-673-001-9

Флора України налічує кілька тисяч видів вищих і нижчих рослин, багато з яких можуть бути використані в медицині і в галузях харчової промисловості.

Навчальний посібник присвячений вивченню загальнобіологічних, споживчих та лікувальних властивостей сировини рослинного походження, які недостатньо повно вивчаються або не передбачені в загальному курсі “Товарознавства продовольчих товарів”, але їх використання має важливе значення для формування продовольчих ресурсів країни, розширення асортименту продовольчих товарів і поліпшення їх властивостей.

Для викладачів та студентів вищих навчальних закладів із спеціальності «Товарознавство та комерційна діяльність».

УДК 641.1(075.8)
ББК 36.99я73

ISBN 978-617-673-001-9

© Бірта Г. О., Бургу Ю. Г., 2012.
© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2012.

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	5
1. Світ водоростей	8
2. Незвичайні рослини	28
2.1. Тварино-рослини	28
2.2. Рослини-хижаки	31
2.3. Рослини-паразити	35
2.4. Рослини-напівпаразити	37
2.5. Рослини-верхолази	39
2.6. Найбільша у світі квітка	43
3. Симбіоз серед рослин	45
4. Явище алелопатії	58
5. Гіганти і карлики рослинного світу	67
5.1. Древа і кущі	67
5.2. Трави	75
5.3. Рослинні метаморфози	79
6. Космополіти і ендеміки	83
6.1. Незвичайні їстівні гриби	83
6.2. «Оленячий мох», або ягель	85
6.3. Хвоці та папороті	86
6.4. Аконіти	91
6.5. Цілющі рослини	94
6.6. Реліктові рослини	103
6.7. Найбагатші медоноси	107
7. Плоди екзотичних рослин	109
7.1. Найбільші у світі «ягоди»	109
7.2. Хлібини на дереві	111
7.3. «Мавп'ячий хліб»	115
7.4. Дуріан	116

7.5. Королева пальм	118
7.6. «Дині» на дереві	124
7.7. Авокадо	126
7.8. Кофейне дерево	129
7.9. Шоколадне дерево	134
7.10. Цукеркове дерево	139
7.11. «Наркотичний» кактус	140
7.12. Маніок	141
8. Рослини луків і боліт	145
9. Степові рослини	183
<i>Список використаної літератури</i>	<i>219</i>

Світ рослин називають царством. Воно налічує близько півмільйона видів, а серед них близько 350 тис. належить до більш організованих судинних рослин. Решта — бактерії, водорості, гриби, лишайники і мохи. Щоправда, тут немає спільної думки. Зокрема, сучасна наука виділяє бактерії та мікроскопічні синьо-зелені водорості в окреме царство прокаріотів, тобто рослин, клітини яких ще не мають справжніх ядер. В окреме царство виділяють також гриби, у яких не все так, як у рослин, а точніше — майже все не так. Лишайники являють собою не один організм, а поєднання гриба і водорості — якийсь конгломерат чи «хімера» серед живих рослин.

На території України поширено близько 25 тис. видів, серед яких тільки 4,5 тис. судинні рослини. Ще приблизно 10 тис. видів відомі з колекцій ботанічних садів чи дендропарків. У флорі України, можна знайти найдосконаліші та найдивовижніші приклади пристосування рослин до умов існування. Близька до сучасної рослинність України сформувалась приблизно мільйон років тому. Однак тоді клімат був значно тепліший, і тому тут панували більш теплолюбні види рослин. Проте він змінився, і на зміну теплолюбній флорі з'явилися більш холодостійкі рослинні угруповання. Лісова рослинність займала підвищення та рівнинні території. Тут панували сосна і береза, які створювали розріджені, наче парки, масиви лісу. З посиленням зволоження сосну і березу значною мірою витіснила ялина, а потім ялиця, бук і вільха. Приблизно 4-5 тис. років тому на території України уже панували волого- та теплолюбні широколистяні й мішані ліси. Коли клімат став сухішим, збільшилась кількість дубових і дубово-грабових лісів. З півдня почала переміщатися степова рослинність. Але і нині рештки прадавніх борових лісів можна побачити на Поліссі і в Криму. Вологолюбні масиви ялини і ялиці, а також букові ліси зосередились переважно в горах, де для них є відповідні умови зростання. Такою стала територія України близько 3,3 тис. років тому.

На той час земля була вкрита густими незайманими лісами й степами, на які діяльність людини настільки сильно не впливала. Кожне рослинне угруповання займало притаманні йому площі із специфічними умовами зростання. Долини річок та узбережжя вкрили вологолюбні види: очерет, рогіз, комиш та ін. Часом вони створювали велетен-

ські зарості на багато тисяч квадратних кілометрів. Такі зарості збереглися і нині в заплавах Дунаю, Дніпра та інших річок. Ці угруповання характерні тим, що в них часто панував один вид рослини, з яким не могли конкурувати інші. Адже в умовах постійного затоплення утворились своєрідні умови зростання. Рослина змушена рости наполовину у воді, наполовину в повітрі. А це притаманне не кожній з них. Тому вид, який історично пристосувався до затоплення, захопив ці площі. Нині прибережна рослинність відіграє неабияку роль у кругообігу речовин в природі. Вона очищає воду від забруднення, створюючи природний фільтр на шляху ерозії ґрунту та викидів промисловості, захищає береги від розмивання, стримує повені. Тут оселяються водоплавні птахи та цінні звірі, нереститься риба.

У поліських районах збереглися значні площі боліт та соснових лісів, в озерах і річках — багата водна рослинність. Наче рештки тундри та тайги лишилися тут до нашого часу. На багатометрових товщах торфу, що формувались тисячі років, можна знайти чимало зелених представників рослинності верхових боліт: сфагнові мохи, журавлину, березу низьку. На болотах ростуть різноманітні лікарські, ягідні та технічні рослини, що мають величезне значення для народного господарства. Ресурси торфу, створені болотною рослинністю являють собою своєрідний законсервований продукт життєдіяльності рослин за останні 3-10 тис. років.

Ліси України займають близько 10 млн. га. Проте поширені вони нерівномірно. Основні площі лісу зосереджені на півночі, Поліссі, а також в горах Карпат і Криму. Тут лісистість становить 31-49 %. У південних областях лісів мало, 1-5 % території. Від лісу отримують деревину. Понад 13 млн. м³ її в рік використовують на різні потреби. Крім того, ліс — це джерело ягід, грибів, лікарських рослин, технічної сировини, хутра, м'яса тощо. По-друге, ліси формують клімат. Вони переробляють вуглекислий газ на кисень, регулюють опади та їх розподіл, очищають повітря, запобігають ерозії ґрунту. Всі рослини у лісі створюють досить чітко окреслені яруси: вгорі — дерева, нижче — кущі підліску, під ними — трави, чагарнички і мохи надґрунтового живого покриву.

Степів збереглося мало, переважно у заповідниках і на схилах. Тільки в рівнинній частині Криму можна ще знайти окремі ділянки степової рослинності площею по кілька тисяч гектарів. Цьому не слід дивуватись, тому що багаті степові чорноземи — це найродючіші ґрунти для сільського господарства. Процес інтенсивного господарського освоєння степів історично короткий. Йому близько трьохсот років.

Прибережна, болотна, лісова та степова рослинність не охоплює всієї розмаїтості рослинних угруповань, що їх можна зустріти на Україні. Сюди слід додати угруповання рослин прісних та солоних водойм, морські угруповання, угруповання полонин та криволісся в горах тощо. І в кожному з них свої закономірності, ієрархія взаємовідносин між окремими видами рослин, пристосування до умов зростання. Різноманітність умов зростання стала причиною різної насиченості видами судинних рослин окремих географічних районів України. Найбагатшою є флора Криму. Адаже тут на порівняно невеликій площі можна зустріти угруповання субтропіків, хвойні та листяні ліси, степи тощо. Понад 2400 видів нараховує флора Криму. Майже не поступається їй флора Карпат — близько 2020 видів. На Поліссі видовий склад рослин не перевищує 1600 назв, а в окремих районах він зменшується до 700-800. Таким чином, з півдня на північ розмаїтість флори зменшується, і це явище загальне. Воно повторюється на Землі в напрямку від екватора до полюсів. Слід відмітити, що не лише взаємовідносини між окремими видами рослин зумовлюють їх пристосованість до умов існування. Дуже тісний зв'язок існує між рослинами і тваринами. Він взаємовигідний для перших і других. Ці відносини склалися протягом сотень тисяч і навіть мільйонів років. Вони наклали свій відбиток не лише на поведінку тварин, їх кормовий раціон і розселення, а також сприяли виникненню таких видів рослин, для яких ці відносини стали життєво необхідними.

Зв'язок між рослинами й тваринами надзвичайно тісний і різноманітний. Чимало видів (череда, лопухи) використовують вовну тварин для перенесення плодів. Деякі види (глід, шипшина, чорниця тощо) мають соковиті плоди, які охоче поїдають тварини і потім розносять насіння. Водоплавні птахи часто переносять на собі насіння водних рослин і шматочки водоростей. Таких прикладів безліч. Всі вони свідчать про взаємозв'язок тварин з рослинами, який виник внаслідок пристосування до умов життя в процесі еволюції.